

**БЪЛГАРИСТИЧНИ ЧЕТЕНИЯ –
СЕГЕД 2017**

**Международна научна конференция
Сегед, Унгария, 8–9 юни 2017 г.**

JATEPress
Szeged 2017
SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM

BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KAR
SZLÁV INTÉZET, SZLÁV FILOLÓGIAI TANSZÉK

A kötet megjelenését az EMBERI ERŐFORRÁSOK MINISZTERIUMA
és a SZEGEDI BOLGÁR NEMZETISÉGI ÖNKORMÁNYZAT támogatta.

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

SZERKESZTŐK:

Balázs L. Gábor
Farkas Baráthi Mónika
Majoros Henrietta

LEKTORÁLTA:

Maria Zhereva

A borítót Pintér Ákos *Baj Ilija és Rusza* c. fotójának
felhasználásával Szőnyi Etelka tervezte.

© Auctores, 2017

ISBN 978-963-315-365-9

СЪДЪРЖАНИЕ

Секция I: История на българския език

ФЕРИНЦ, ИЩВАН: Приносите за българистиката на професор Имре Х. Тот като преподавател и учен (<i>пленарен доклад</i>)	7
БАЛАЖ, Л. ГАБОР: Как да се интерпретира понятието <i>продуктивност</i> в историческата морфология?	15
ИВАНОВА, ДИАНА: Османотурски лексикални заемки в ранната българска книжнина: Върху материали от приписки в края на XIV до края XVIII век	23
КОЧИШ, МИХАЙ: К истории венгерского слова <i>huszár</i>	35
МЛАДЕНОВА, МАРИНЕЛА ПАРАСКОВА: Кирило-Методиевата проблематика в изследванията на унгарските слависти	41
НЕНОВА, ЛЮБКА – БОБЕВ, АНДРЕЙ: Житийните бележки за св. Иоан Рилски и неговите ученици в св.-Паисиевата <i>История славяно-българска</i> : Предварителни наблюдения	51
ПЕТРОВ, ИВАН П.: Чудеса и изстъпления: Предварителни наблюдения върху старобългарските преводи на гр. <i>Εκστασις</i> и <i>Εξίστημι/Εξίσταω</i>	61
ПОЖГАИ, ИШТВАН: Сочетания количественных числительных с относящимися к ним словами в <i>Мариинском Евангелии</i>	69

Секция II: Езикознание

АВРАМОВА, ЦВЕТАНКА: Прояви на езиковата икономия в словообразуването на съвременния български език	79
АТАНАСОВА, АТАНАСКА: Корпусно базирани подходи в българската неография: Приложение, резултати, перспективи	89
ГЕНЕВ-ПУХАЛЕВА, ИЛИЯНА: Още по въпроса за участието на българския език в езикови съюзи	95
ДИКОВА, БИСТРА ВАСИЛЕВА: Наблюдения върху лексиката на административно-деловия стил	103
ЕФТИМОВА, АНДРЕАНА: Информативният регистър в медийния дискурс: Езикови характеристики	111

ЖЕРЕВА, МАРИЯ: Модел на културната интерпретация на фразеологизмите в българския език	125
ЗИДАРОВА, ВАНЯ: За словообразователните частици <i>se/si</i> в приглаголна позиция	133
ИССА, КАТЯ: Българският език и езиковата глобализация	139
КЕЛБЕЧЕВА, ВЕРОНИКА: Културно многообразие в българските преводи на <i>Nomina plantarum</i> (<i>Наименования на растенията</i>) при изучаване и преподаване на специализирани фармацевтични термини с латински произход	149
КИРОВА, ЛЮДМИЛА: Прагматични аспекти на устната реч: Образуване на глаголи	159
КОЛЕВА, РАДОСТИНА: Относно формалната и семантичната немаркираност при категорията род в българския книжовен език	169
КОНЕДАРЕВА, СЕНЕМ: <i>Духовни глас и молитви къси и Молитвено книгче: Ценни издания от книжовното наследство на банатските българи</i>	175
КРЕЙЧИ, ПАВЕЛ: Български и чешки фразеологизми с топонимни компоненти от фразеосемантично поле „пространство, разстояние“	185
КРЕЈЉОВА, ELENA: Aggression and verbal aggression	193
МАЗУРКИЕВИЧ-СУЛКОВСКА, ЮЛИЯ: Сложносоставные термины в болгарской, русской и польской технической терминологии	201
МИЦКОВА, МАРИЯ: По въпроса за фонетичното записване на диалектни говорни особености през Възраждането	213
МОЛХОВА, ГАЛИНА: Антропололингвистичен аспект на метафоризацията във военната лексика	223
ОКАНО, КАНАМЕ: Сръбски и български глаголи за ротация в светлината на лексикалната типология	229
ПЕТКОВА, ГЕРГАНА: Български лични имена с латински произход в сравнение с техните български еквиваленти: Върху материал от <i>Български именник</i> на Йордан Заимов	237
ПЕТРОВА, ГАЛИНА: Концептуализация и структурна специфика при обозначаване на перцепция в българския език	245
СИМЕОНОВА, КРИСТИЯНА: За някои проблеми пред българската терминологична лексикография, свързани със специфичните особености при лексикографското представяне на термините в терминологичен речник	255

STALYANOVA, NADEZHDA: The internet: The space for sharing freely opinions or for political correctness	263
ТИШЕВА, ЙОВКА – РО ХАУГЕ, ХЕТИЛ: Предикативна посесивност от комитативен тип в българския и скандинавските езици	273
ХАЛАЧЕВА, СВЕТОЗАРА: Българският език като чужд и като втори език ..	281
ЧАКЪРОВА, КРАСИМИРА: Езикови средства за изразяване на каритивна семантика в съвременния български език	291

Секция III: Литературознание

АЗМАНОВА-РУДАРСКА, ЕЛЕНА: България и Унгария: митологични символи и историческа участ в поемата <i>На Унгария</i> от Ем. Попдимитров	299
БОРИСОВА, ЕЛЕНА: Прекрасен ли е прекрасният нов свят?	309
ГЕТОВА, ЕЛЕНА: <i>Под манастирската лоза</i> : Френските следи в историческия контекст	317
ИЧЕВСКА, ТАТЯНА: Домът като пространство на болестта в разказа на Георги Стаматов <i>Малкият Содом</i>	325
КРЪСТЕВА, МИЛА: (Не)възможните изображения на преподобни Паисий Хилендарски: Фактите срещу фикцията	335
МИХАЙЛОВ, КАМЕН: Българските книжници	345
РУСКОВ, ИВАН: Кога е време за биография на Ботев	353
ФАРКАШ БАРАТИ, МОНИКА: Преводна рецепция на българската литература в Унгария през първата половина на XX век	363
ЧЕРНИ, МАРЦЕЛ: Чешки сюжети в биографията на Яна Язова (1912–1974)	371

Секция IV: Културология

БОЖИНОВ, ВЕНЦИСЛАВ: Обучението по литература в България и неговите национални употреби	381
БОЙКОВА, ФАНИ – АЛЕКСАНДРОВА, СОНЯ: Интерпретативната компетентност между аналитичните умения и интуитивните находки ..	391
ЖЕЛЕЗАРОВА, РАДОСТ: Стереотипните представи за България и българите в миналото и днес: Реални и митологични	399

ИВАНОВА, НЕЛЯ: Концептът „успех“ в пространствени и времеви образи в българския език	407
КАПИНОВА, ЕЛИЗАВЕТА: Методика използвания учебного филма в обучении българскому как иностранному	413
МЕНХАРТ, КРИСТИНА: Кръщене, прощъпулник и Бабинден: Преходни ритуали на малките деца в България и Унгария	419
MÓD, LÁSZLÓ: Bulgarian Agricultural Workers in the Area of Szentes	431
ТЕРЗИЕВА, МАРГАРИТА: Литературните екранизации в българското кино през 1915–1948 година и техните сценаристи от гледна точка на кинодидактиката	437

ЛИТЕРАТУРНИТЕ ЕКРАНИЗАЦИИ В БЪЛГАРСКОТО КИНО ПРЕЗ 1915–
1948 ГОДИНА И ТЕХНИТЕ СЦЕНАРИСТИ ОТ ГЛЕДНА ТОЧКА
НА КИНОДИДАКТИКАТА

Маргарита Терзиева

(Университет „Проф. д-р Асен Златаров“, ФОН, Катедра по Педагогика и методика
на обучението – Бургас, mtterzieva@gmail.com)

Abstract

The present paper offers an analysis of the plots of the first Bulgarian films, their literary sources and adaptations. The screen messages and their reflections on the viewers have been revealed. Their relevance to the present day has been evaluated.

Keywords: film, plot, literature.

През периода 1915–1948 г., когато българското кино прави първите стъпки за превръщането си в пълноценно изкуство, са заснети 62 филма, част от които остават недовършени. Предмет на разглеждане в настоящата разработка ще бъдат част от тях, които имат сюжети, почерпени от български класически и съвременни художествени произведения.

Целта на изследването е да се установи „хранителната среда“ на първите български киносюжети – техните източници и адаптации. Тази цел е свързана с реализирането на следните задачи:

- 1) Изследване на творческите търсения на първите български сценаристи, техният опит и художествен потенциал;
- 2) Разкриване смисъла на екранните послания и тяхното отражение върху зрителите;
- 3) Анализ на актуалността на проблематиката им от гледна точка на днешния ден.

Сценаристи

Историите, разказани чрез първите български филми, носят дидактичен заряд. Обикновено той се съдържа в избора, направен от героя, но зрителят на свой ред също прави избор. Той вижда на екрана последствията от постъпките на даден герой и сам разбира дали този избор е бил правилен.

За основа на най-издържаните в художествено отношение сценарии служат класически и съвременни произведения на българската национална литература от края на XIX и първите десетилетия на XX в. Анализът на посочените в кинохрониките имена показва, че с написването на сценарии са

ангажирани както режисьорите, които правят авторски прочит на творбите, така и самите създатели на художествени произведения, които адаптират оригинала за целите на филма.

За безспорно се приема твърдението, че голяма роля за естетическото възприемане на филмовото съдържание играе текстът, създаден от сценариста. За разлика от литературната творба, при която се допускат подробни описания и лирически отстъпления, той трябва да съдържа ярки сюжетни ходове, пестеливи монолози и ефектна развръзка. За основа на най-издържаните в художествено отношение сценарии служат класически и съвременни произведения на българската художествена литература от края на XIX и първите десетилетия на XX в. Единствено във филма *Бунтът на робите* са използвани документални четива. При останалите филми се открояват два основни подхода:

1) С написването на сценарии се заемат авторите на оригиналните поеми, пиеси, разкази и романи, избрани за сюжетна първооснова. Така сред първите български сценаристи се нареждат Константин Сагаев, Цанко Церковски, Панчо Михайлов, Орлин Василев;

2) Опитвайки се да осъществят авторски контрол върху целия филм, режисьорите поемат и написването на сценариите на своите филмови продукции. С тази отговорна задача се нагърбват Васил Гендов, Васил Пошев, Александър Вазов, Петър К. Стойчев, Димитър Минков.

Константин Сагаев (псевдоним на Константин Димитров Стаматов – 1889–1963) в началото на 20-те години на миналия век вече е утвърден български писател и театрален деец. Той е основател и директор на първата Българска драматическа школа (1921–1936). През 1922 г. създава първия в България театър за деца и юноши. Впоследствие става главен редактор на списание *Театър* (1923–1924). От 1926 г. е член на Секретариата на обществото на драматическите писатели и театрални дейци. За кратък период от време в началото на 30-те години е директор на Народния театър. Филмът *Лиляна* (1921) е създаден по едноименната му поема. Историята на нещастната любов, станала жертва на предразсъдъци, е преплетена с мотива за духовната връзка, която прави хората неразделни не само в живота, а и в смъртта.

За първи кинематографичен успех на нямото кино в България се счита филмът *Под старото небе* (1922) на известния руски режисьор Николай Ларин, създаден по мотиви от едноименната пиеса на Цанко Церковски (псевдоним на Цанко Бакалов – 1869–1926). Кинотворбата е възприета като „вярна илюстрация на литературния текст, с добри актьорски постижения и културна операторска работа“ (Грозев 1987: 15). Така българското кино излиза от стадия на подражателството на външни образци и залага на самобитно-националното. Любопитна подробност е, че главната роля във филма

е поверена на звездата на Народния театър Вела Ушева – бъдещата съпруга на писателя Ангел Каралийчев. *Под старото небе* е първият български филм, показван и в чужбина. Той е препоръчан от Министерството на народната просвета с окръжно № 1325 от 23.01.1923 г. (БИФ: 88), но е снет от широкия екран след деветоюнския преврат през същата година. Рецепцията на филма е свързана със съдбата на сценариста. Той е министър на просветата в правителството на Александър Стамболийски, а впоследствие – политически затворник.

Панчо Михайлов (1896–1965) е автор на сборници с разкази, повести и новели, книги за деца. Има известен опит в театралната дейност, защото е работил като суфльор. Филмът *След пожара над Русия*, заснет през 1929 г., е по мотиви от повестта му *Под земята*, написана пет години по-рано. Режисьорът Борис Грежов споделя: „В повестта на Панчо Михайлов, която прочетох с голямо вълнение, ме грабна искреността, с която авторът пресъздава живота на миньорите, тежкия им труд, мизерния живот на онези, които копаят черното злато“ (БИФ: 123). Така на екрана са пресъздадени интимнолични човешки драми, породени от социалните условия, и провокативни образи, превъплътени от актьори от ранга на Константин Кисимов.

Орлин Василев (псевдоним на Христо Петков Василев – 1904–1977) е български писател, драматург, публицист, есеист, общественик. С написването на сценария за филма *Страхил войвода* (1938) по романа си *Хайдутин майка не храни* той свързва за десетилетия живота си с българското кино. Избраната тема вълнува зрителите, а играта на известни театрални актьори като Иван Димов, Ружа Делчева, Иван Попов допринася за популярността на филма и високата оценка на критиката. Към този сюжет Орлин Василев се връща още веднъж, когато през 1958 г. отново е заснет филм по книгата със заглавието *Хайдутин майка не храни*

Без да са професионални писатели, свързаните с българското филмопроизводство дейци също допринасят за написването на сценарии:

Васил Гендов – пионер на българското кино, при заснемането на *Бай Ганьо* (1922) ползва сюжета на четири от разказите на Алеко Константинов и кани за изпълнител на главната роля детския писател Стоян Михайлов Попов, известен с псевдонима Чичо Стоян. При заснемането на *Бунтът на робите* (1933), посветен на живота и делото на Васил Левски, се опира на документални източници – книгите на Димитър Страшимиров и Данаил Кацев-Бурски.

Васил Пошев е режисьор, оператор, актьор, киносценарист, впоследствие директор на Държавния филмов архив. Ръководейки се от предпочитанията на българските зрители към мелодрамата с щастлив край, променя финала на разказа на Й. Йовков *Най-вярната стража* (1929).

Александър Вазов – племенник на класика на българската литература Иван Вазов, заснема филма *Грамада* (1936), опирайки се на текста на поемата на знаменития си родственик.

Петър К. Стойчев – виден театрал, завършил Императорската театрална школа в Санкт-Петербург, е директор на столични и провинциални театри, театрален режисьор; екранизацията на *Земя* (1930) по едноименната повест на Елин Пелин е приета противоречиво.

Васил Бакърджиев е актьор, режисьор, сценарист и кинооператор. През 1930 г. създава сценария за филма *Тъмен кръстопът* по едноименния роман на Димитър Христордов.

Борис Борозанов е артист в Народния театър, постановчик на детски пиеси. През 40-те – 50-те години е сценарист на документални и игрални филми, сред които е *Сватба* (1943) по едноименния разказ на Димитър Симидов.

Димитър Минков е театрален деец, учредител на фирмата „Балкан филм“, чиито продукти са екранизацията на Каравеловата повест *Българи от старо време* (1945) и *Бойка* (1947) по едноименната пиеса на Димитър Гимиджийски. Той пише сценариите, спазвайки основните сюжетни линии на оригиналните творби. В *Бойка* надделява театралното начало и типичното за периода наличие на множество битови картини и пейзажи. Драматичният сблъсък е между старите ценности и младежта, между привързаността към частната земеделска собственост и любовта.

Послания към зрителите

Ако трябва да обобщим художественото въздействие на първите български филми, базирани върху литературни екранизации, върху зрителите, можем да очертаем три типа влияние:

– литературният оригинал превъзхожда опита за кинопрочит – типичен пример за това са филмите на Васил Гендов. Те често са подлагани на остра критика в периодичния печат. Иронизират се морализаторският му патос и опитите му „да примири непримиримите сили“ (Герчева 1989: 180) Независимо от това, зрителите изпитват симпатии към неговите герои, а наивната вяра в нравственото преустройство на обществото ги прави по своему привлекателни;

– баланс между литературната и филмовата творба – в известен смисъл те са равнопоставени и имат еднаква сила на внушение. Макар и традиционна мелодрама, филмът *След пожара над Русия* допринася на екрана да звучи общественият протест срещу безпавието и социалната несправедливост (Грозев 1987: 17);

– успешната филмова реализация позволява кинотворбите да заживят свой самостоятелен живот, без да попадат „в сянката“ на оригинала.

Тенденцията за реализъм в изкуството и демократичност на идеите е осъществена чрез филми като *Грамада* и *Страхил войвода*. Те са считани за едни от най-успешните звукови филми в България. Техните сценаристи разработват сюжети, почерпени от българската история и бит преди Освобождението – тема, близка до зрителите.

Именно последната група филми поражда очаквания за образователната стойност на произведенията на седмото изкуство – то се разпространява масово, въздейства емоционално върху зрителите, предлага модели на поведение, които те могат да следват в живота. Израз на желанието на интелектуалните среди у нас за повишаване на общата култура чрез изобразителната система на киното е завещанието на Мария Влайкова – съпруга на писателя Тодор Влайков. Тя прави дарение за създаване на ученически кинематограф. Едно от условията в дарението е осигуряване на годишни субсидии за даровит писател, който да пише „народни исторически драми“: „Последният да се усъвършенства в областта на филмовото изкуство с цел «да се възпроизведе на филм цялото българско минало още от епохата на Симеона, Самуила, Асеновата и други светли епохи»“ (ЦДА: 7).

Акцентите на посланията на първите български сценаристи, свързали живота си с националната литература, са ясно доловими: възпитание в дух на патриотизъм, преклонение пред личностите в българската история, чиито живот е пример за себеотрицание и преданост към националните идеали; формулиране на ясни критерии за добро и зло, пречупени през призмата на социалната справедливост; непримиримост към обществените пороци и недъзи; издигане на традиционните семейни ценности в култ.

Актуалност на проблематиката

Всеизвестен факт е, че филми, създадени преди десетилетия, трудно могат да издържат проверката на времето. В началото на XXI в. има определено равнище на филмова култура, което води до качествено различни зрителски предпочитания, претенции към сюжета, режисурата, операторското майсторство, играта на актьорите. Въпреки това черно-белите филми от зората на българското кино – някои и без звук, могат да издържат сравнението и да бъдат оценени от гледна точка на днешния ден.

Вероятно те ще ни подрабнят с прекаленото театралничене на изпълнителите, с непремерените операторски решения, но не и с архаизма на едно закостеняло светоусещане. В тях откриваме вечните теми: за любовта, за борбата за социални и обществени права, за нравствения стоицизъм и харизматичността на историческите личности.

Интересът към първите произведения на националното българско киноизкуство е продиктуван и от желанието за културно-историческа ретроспекция – ние сме потомци на хората, преживели няколко войни, опитали

се в условията на лишения да изградят една модерна България. Първите български филми, въпреки известния скептицизъм относно художествените им качества, са получавали моралната обществена подкрепа заради пионерските усилия на своите създатели, които без държавни субсидии, със собствени средства и знания са се опитвали да направят българското кино адекватно на високите европейски стандарти.

Кинодидактиката като съвременна наука търси в историческия развой на националните кинематографии онези нравствено-естетически параметри, които превръщат кинофилма в образователен инструмент, в средство за обучение на младото поколение. Във филмовия репертоар от 20-те – 40-те години на миналия век, изграден върху литературни сценарии, тя открива:

- визуализация на класически произведения, битуващи в тогавашните училищни програми;
- отклик на съвременни за тогавашния зрител и читател творби, които вълнуват културните среди със своята проблематика;
- пресъздаване на широкия екран на живота на национални герои и значими исторически събития.

От гледна точка на кинодидактиката литературните екранизации в българското кино през 1915–1948 г. и техните сценаристи са част от културното и образователно наследство, към което трябва да се връщаме често, защото то продължава да играе определена роля при изграждане на националната ни менталност, при това далеч не само в исторически аспект.

ЛИТЕРАТУРА

- БИФ – Кърджилов, П. – Генчева, Г. 1987, *Български игрални филми: Анотирана илюстрирана филмография, т. I (1915–1948)*. София: ДИ „Д-р Петър Берон“. (Под старото небе 87–88; След пожара над Русия 122–125.)
- Герчева, Кр. 1989, *Киното вчера и днес*. София: Народна просвета.
- Грозев, Ал. 1987, *Киноизкуството в България: От първите прожекции до национализацията на филмопроизводството и киноразпространението*. В: Кърджилов, П. – Генчева, Г., *Български игрални филми: Анотирана илюстрирана филмография, т. I (1915–1948)*. София: ДИ „Д-р Петър Берон“.
- ЦДА – ЦДА ф. 173к, оп. 4, а.е. 781, л. 1–13.